

Safo de Lesbos

I desitjo i cremo. Poesies incompletes

Edició i traducció d'Eloi Creus. Epíleg de Maria Callís

Barcelona: Proa, 2022, 344 p.

ISBN 978-84-7588-948-1

La traducció rítmica com a criteri de traducció

Entre aquells qui defensen que la traducció d'una obra en vers ha de ser rítmica, segurament Eloi Creus és, ara com ara, qui més destaca, tant per l'aferrissament amb què manté aquesta posició com per la qualitat de les traduccions a què l'aplica.

Creus ha argumentat aquesta idea en moltes ocasions, en què ha assenyalat les mancances de la traducció en prosa en el cas dels textos grecollatins en vers. Un dels treballs en què més clarament exposa la seva visió és l'article de 2018 «Traduir Horaci: traduir el ritme. Consideracions sobre la traducció poètica d'Horaci en català». ¹ Creus hi argumenta encertadament que la lírica antiga, com que generalment té molt poc caràcter narratiu, s'ha de valorar especialment per la «conjunció entre forma i contingut» (p. 261). Una traducció que no reflecteixi els elements formals del text fa perdre tot el component poètic que pugui tenir i, doncs, la seva bellesa i significació literària.

Es desprèn d'aquest article —i ho tornem a veure en el pròleg de la traducció de Safo (p. 35)— que, a l'hora de respectar el ritme (que és quan comencen els problemes), Creus és partidari d'una simbiosi entre la traducció mimètica (la que pretén mantenir exactament la forma de l'original) i la traducció analògica (la que considera que la millor opció és triar una forma que ja estigui instal·lada en la tradició del traductor).

Creus ja ha aplicat la seva teoria en diverses ocasions, i el seu ritme de treball fa pensar que l'aplicarà a moltes altres. De

moment, ens ha donat la traducció d'*El malcarat*, de Menandre (Adesiara, 2020), i de diverses comèdies d'Aristòfanes (*Els núvols*, *La pau* i *Els ocells*, que es publicaran a Edicions de 1984), que reflecteixen idees defensades a la seva tesi doctoral, *Riure en vers: cap a una traducció poètica d'Aristòfanes*. Les traduccions de *I desitjo i cremo* s'inscriuen en aquesta línia, aplicada ara (entre altres) a una estrofa totalment diferent, l'estrofa sàfica.

Traduir el ritme de Safo

Al pròleg de la traducció que comentem, Creus (p. 33-34) explica els criteris de traducció. Ens diu que originàriament va intentar respectar l'accentuació de l'estrofa sàfica (tres versos decasil·labs femenins amb accents en primera, tercera, cinquena, vuitena i desena posició i un quart vers tetrasil·làbic femení amb accents en primera i quarta seu) però que aquesta opció li encarcerava massa el vers, de manera que:

Vaig deixar córrer [...] l'adaptació accentual de l'estrofa sàfica i, seguint en certa manera la llibertat amb què havia treballat Pau Sabaté amb els seus hexàmetres de la nova *Iliada* (Bernat Metge Universal, 2019), vaig decidir mantenir l'adònic del quart vers, però servint-me de decasil·labs catalans tant masculins com femenins, amb tota la variació accentual que permeten. Esquivava així un esquema excessivament rigorista i exactament igual per als tres primers versos que només tenia sentit mantenir si aquestes peces s'havien de cantar, com les de l'original. (p. 35)

1. *Anuari de Filologia. Antiqua et Mediaevalia*, 8, 2018, p. 258-280.

És interessant de destacar que aquesta opció ja apareixia *in nuce* a l'article que hem esmentat més amunt (p. 277), en què s'afirmava que:

L'opció que em sembla més factible és la de traduir els hendecasil·labs sàfics com a decasil·labs catalans, amb totes les variacions que permeten, preferentment femenins, però acceptant, també masculins, especialment seguits de partícules àtones, per encavalcar més fàcilment amb els adònics. La introducció de la rima, especialment l'assonant, no em sembla que s'hagi de descartar.

D'aquesta manera, Creus ofereix i consolida una manera de traduir l'estrofa sàfica (que, certament, ja havia assajat Manel Balasch) que esberla una tradició força llarga en el nostre país, on l'estrofa sàfica sempre s'havia intentat de reproduir a partir d'una determinada distribució dels accents. Recordem, per exemple, la imitació d'aquesta estrofa a les *Horacianes* de Costa i Llobera (1906) o els assajos de Jeroni Zanné.

Podem comparar, en aquest sentit, la traducció de la primera estrofa de l'«Oda a Afrodita» de Cornudella (que, tot i ser una bona traducció, segueix l'esquema accen-²) amb la de Creus:

Tronesplendent immortal Afrodita,
filla de Zeus, trenanganyans, t'ho suplico;
amb sofriments i pesars no em derrotis
l'ànim, Senyora. (Cornudella)

Afrodita immortal, de tron magnífic,
filla de Zeus, trenanganyans, t'ho suplico,
no em vulguis esclafar el cor, sobirana, amb
penes i angoixes. (Creus)

Als tres primers versos de cada estrofa, Cornudella accentua sistemàticament les síl·labes 4, 7³ i 10, però al llarg del poema ha de crear hipèrbats, encavallaments o a recórrer a lèxic poc habitual. Com es pot intuir en la comparació d'aquestes dues estrofes, la traducció de Creus resulta molt més aïrosa.⁴

I desitjo i cremo com a edició de Safo

Diu Creus al pròleg (p. 29) que la seva obra no vol ser acadèmica, encara que parteix del rigor filològic. Certament, hi ha un gran esforç per crear un llibre de poesia, és a dir, de «donar una traducció catalana que tingui un valor literari autònom respecte a l'original, això és, que es pugui llegir com una poesia en català: una poesia grega, no catalana, però en la nostra llengua» (p. 31). Ja hem comentat la feinada que comporta reproduir el ritme grec (i Safo, evidentment, no només té estrofes sàfiques!), que sens dubte respon a la idea de crear un text català bell i musical.

Ara bé, una obra que presenti la poesia de Safo, una autora que conservem d'una manera tan fragmentària, reconstruïda per tradició indirecta i per fragments papiraris, amb tantes glosses i tants testimonis, ha de ser, forçosament, una edició filològica. I és per això que la traducció de Creus té un to molt més filològic que no tindria la traducció d'un autor més modern o, fins i tot entre els grecollatins, un autor que s'hagués conservat més bé.

Per aquest motiu, el llibre presenta l'estructura pròpia d'una edició amb caràcter i rigor filològic: introducció (un estudi

2. *Revista de Girona*, 182, juny 1997, p. 108.
3. L'estrofa sàfica de Costa i Llobera té l'accent a la vuitena i no pas a la setena. La traducció de Cornudella segueix un esquema «de gaita gallega» una mica peculiar.
4. Un element que comparteix Creus amb Cornudella és l'ús de mots compostos per traslladar els compostos grecs. Així, trobem formes com *trenaenganyans* (p. 45), *çaçacèrvols* (p. 93) o *heurabònic* i *flamaformosa* (p. 257). És interessant que es recuperi el procediment de la composició, que ha estat molt important en català i que ara, en la llengua de cada dia, sembla una mica fossilitzat. I que, per descomptat, és bàsic en la poesia grega.

molt aclaridor sobre la significació de Safo), fragments (amb text grec i traducció acarada), glosses, testimonis, comentaris de fragments i aparat crític. També hi ha, al final, un postfaci de Maria Callís («Perquè hi hagi cançons per a les dones a néixer»).

Creus ens diu (p. 28) que, per establir el text de Safo, es basa en el treball de Camillo Neri, l'edició del qual segueix (llevat d'alguns versos que consigna a l'aparat crític). Comparant el seu text amb el d'aquesta edició, Creus n'elimina l'alta erudició, com ara els aparats crítics prolixos (hi ha un apartat abreujat a les pàgines 321-331) o els fragments que només consisten de poques lletres, o que són d'atribució dubtosa. Això no significa, tanmateix, que la seva edició no sigui també, essencialment, filològica. D'aquesta manera —amb l'excepció, tal vegada, d'algú que hagi dedicat tota la vida a l'estudi de Safo i necessiti l'estudi de Neri, de 1.140 pàgines— un públic força ampli, també el que es dedica a la Filologia grega, es podrà sentir satisfet amb el llibre que comentem.

En aquest sentit, em semblen particularment encertats dos apartats. En primer lloc, l'apartat de Testimonis, que ens permeten fer-nos una idea força significativa de com era vista la figura de Safo —i com era blasmada pels pares de l'Església, precisament pel seu safisme o lesbianisme. Com que en el cas de Safo interessa tant l'obra poètica com la figura mateixa de la poetessa, aquests testimonis són essencials, i completen molt bé tota la informació que es forneix en el pròleg. Destaquem que, en el cas dels testimonis en vers, també estan traduïts rítmicament, assajant en aquest cas noves formes, com el díctic elegíac.

En segon lloc, l'apartat de comentari dels fragments (pàgines 283-317), que ens permet entendre i contextualitzar els més significatius, i que recull les interpreta-

cions dels filòlegs més importants que s'han dedicat a l'estudi de Safo. No s'hi comenten tots els poemes: només els més llargs i complets.

La traducció de Creus i les altres traduccions

A part d'algunes traduccions escadusseres (com l'esmentada de Jordi Cornudella), Safo ha estat traslladada al català per Carles Riba, Manel Balasch i Maria Rosa Llabrés.

La traducció de Riba, malgrat el valor del traductor, no és gaire significativa, perquè és parcial, és en prosa i pertany a una etapa primerenca de la seva evolució literària. Ha estat editada, en forma d'article, per Ramon Torné.⁵

La traducció de Manel Balasch és bilingüe i en versos catalans. No sembla una mala traducció, però el llibre té algunes mancances superades per l'edició de Creus.

En primer lloc, el text que segueix és el de Lobel-Page, de 1955. Forçosament, doncs, desconeix fragments que s'han descobert posteriorment. Cal destacar, en aquest sentit, que l'edició de Creus incorpora per primer cop al català els fragments del papir de Colònia, descobert el 2004 (essencialment, fragments 58b, c Creus), i els de Londres i Oklahoma City, de 2014 (poemes 5 a 10 de l'edició de Creus). Aquests darrers són especialment importants, perquè recullen una composició llarga sobre els germans de Safo.

En segon lloc, filològicament és una edició molt menys ambiciosa: a part del text i la traducció, només incorpora unes breus «Notes a la versió de Safo».

En tercer lloc, la traducció es ressent de castos prejudicis que queden reflectits en el pròleg, on mossèn Balasch afirma que «Safo nuava amb les donzelles, que

5. TORNÉ TEIXIDÓ, Ramon (1996). «Una traducció primerenca de Safo per Carles Riba (I)». A: *Actes de l'XI Simposi d'Estudis Clàssics* (Andorra-La Seu, 20-23 d'octubre de 1993). Andorra, p. 671-676. TORNÉ TEIXIDÓ, Ramon. «Una traducció primerenca de Safo per Carles Riba (II)». (1997). *Faventia*, 19(1), p. 109-119.

considerava simplement amigues, llaços d'amistat indestructible que els seus poemes traspuen» (p. 11). Compareu, per exemple, el poema 114:

(Núvia)
 Donzellesa! Donzellesa! On te'n vas, que
 ara em deixes?
 (Donzellesa)
 El que és a tu, mai més no haig de tornar-
 hi. (Balasch)

Núvia:
 Virginitat, virginitat, on vas ara que em
 deixes?
 Virginitat:
 Núvia, mai més tornaré amb tu, mai més
 tornaré amb tu. (Creus)

O el 126:

Si reposar poguessis blanament en el pit de
 la tendra companya! (Balasch)

Sobre el pit tendre d'una amiga m'arraulia
 (Creus)

Des del punt de vista de la versificació, Balasch també rebutja l'adaptació accentual de l'estrofa sàfica, i tradueix els tres primers versos de l'estrofa sàfica per decasíl·labs, com fa Creus. Tanmateix, Balasch no respecta sempre la variabilitat mètrica de l'original, per la qual cosa la seva traducció és molt més analògica (i menys sistemàtica) que la de Creus. Els

poemes 47 a 52, per exemple, que a l'original són glicònics amb doble expansió dactílica, són traduïts per Creus mimèticament per versos de 14 síl·labes (seguint bàsicament els criteris de Parramon),⁵ mentre que Balasch fa servir versos decasíl·labs (51) i alexandrins (48).

La traducció de Maria Rosa Llabrés és en prosa i sense el text grec. D'aquesta manera, parteix d'uns objectius força diferents dels que hem comentat aquí.

En definitiva, per l'ambició de l'edició, per la completeness dels fragments i, sobretot, per la bellesa de les traduccions, la Safo de Creus serà la Safo catalana del segle XXI.

Edicions esmentades

- SAFO (1973). *Obra completa*. Traducció, pròleg i notes de Manuel Balasch. Barcelona: Edicions 62.
- (2006). *Cants*. Traducció, introducció i notes de Maria Rosa Llabrés Ripoll. Barcelona: La Magrana.

Martí Duran

IES Joanot Martorell
 Esplugues de Llobregat

<https://doi.org/10.5565/rev/quaderns.114>

6. PARRAMON I BLASCO, Jordi (1999). *Rimes clàssics*. Barcelona: Quaderns Crema.